

Вікторія Максимець,
старший викладач кафедри китайської мови і перекладу
факультету східних мов,
Київський університет імені Бориса Грінченка
<https://orcid.org/0000-0002-8528-5986>
м. Київ, Україна

Художній досвід західноєвропейських літератур у рецепції Цань Сюе: прочитання Кафки

The artistic experience of Western European literature in the reception of Can Xue: a reading of Kafka

Анотація. Цань Сюе – унікальна письменниця, визначне місце якої в історії сучасної китайської літератури зумовлене своєрідною мистецькою манерою, у якій сфера ірраціонального (сни і сновидіння персонажів, їхні марення і алогічне сприйняття світу) й екзистенційна проблематика (страждання, страх і смерть персонажів) оформлені особливим стилем, для якого характерна фрагментарність оповіді, символічність і філософічність образів. Із-поміж чинників, які сформували такий авторський почерк, – переосмислення Цань Сюе художнього досвіду західноєвропейських митців. У статті зроблена спроба дослідити вплив їхньої творчості на стильовий «портрет» китайської письменниці. Мета дослідження – визначити джерела і чинники діалогізму як характерної риси творчості Цань Сюе.

Застосувавши історико-літературний і порівняльний методи дослідження, творчість Цань Сюе визначена як своєрідна диверсія та інновація в китайській літературі за формою самовираження. Водночас використання різноманітних образів-символів і метафор для дослідження людської підсвідомості засвідчують тяглість національної традиції в авторському письмі Цань Сюе. Одним із джерел такого художнього синтезу є рецепція творчості західноєвропейських письменників – Данте, Й. В. Гете, Ф. Кафки, Х. Л. Борхеса. У статті увагу зосереджено на «кафкіанському» сліді в «малій» прозі письменниці, інтерес якої до творів австрійського експресіоніста оприявлювався у двох формах. У літературно-критичній – це есеї про творчість Кафки, де окреслена співзвучність ідейних мотивів обох авторів («Походження замку», «Заповіт замку»). У художній формі – у рецепції таких типових «кафкіанських» мотивів у власних текстах, як оніричні мотиви, ідеї абсурдної дійсності, художнє двосвіття, спеціфічний хронотоп тощо (оповідання «Віл», «Хатинка на пагорбі»).

Ключові слова: Цань Сюе, рецепція, західноєвропейська література, Франц Кафка, літературний експеримент, китайська література.

Summary. Can Xue is a unique writer whose prominent place in the history of modern Chinese literature is due to her peculiar artistic style, in which the

sphere of the irrational (dreams and delusions of the characters, their delusions and illogical perception of the world) and existential issues (suffering, fear and death of the characters) are framed in a special style characterized by fragmented narrative, symbolism and philosophical images. Among the factors that formed such an author's handwriting is Can Xue's reinterpretation of the artistic experience of Western European artists. The article attempts to investigate the influence of their work on the stylistic «portrait» of the Chinese writer. The purpose of the study is to determine the sources and factors of dialogism as a characteristic feature of Can Xue's work.

Applying historical-literary and comparative research methods, Can Xue's work is defined as a kind of sabotage and innovation in Chinese literature in the form of self-expression. At the same time, the use of various images-symbols and metaphors for the study of the human subconscious testify to the durability of the national tradition in the author's writing of Can Xue. One of the sources of such an artistic synthesis is the reception of the work of Western European writers – Dante, J. V. Goethe, F. Kafka, H. L. Borges. The article focuses on the “Kafkaesque” trace in the “small” prose of the writer, whose interest in the works of the Austrian expressionist manifested itself in two forms. In the literary and critical section, these are essays on Kafka's work, where the consonance of the ideological motives of both authors is outlined (“The Origin of the Castle”, “The Will of the Castle”). In the artistic form – in the reception of such typical “Kafkaian” motifs in one's own texts as oneiric motifs, ideas of absurd reality, artistic dichotomy, a specific chronotope, etc. (the stories “The Ox”, “The Hut on the Hill”).

Key words: *Can Xue, reception, Western European literature, Franz Kafka, literary experiment, Chinese literature.*

Вступ. У китайській літературі останніх десятиліть відбулась зміна стильової парадигми: письменники-вісімдесятники, для творчості яких характерними були авангардистські експерименти, поступились місцем реалізоорієнтованим митцям. Та ця тенденція не торкнулась Цань Сюе, яка з самого початку своєї діяльності була досить екзотичною для китайської літератури. Вона продовжила експериментувати і при цьому бути цікавою насамперед для критика і читача за межами Китаю. За особливу письменницьку манеру експресіоністського письма з підвищеним інтересом до питань трагізму щоденного існування, актуалізацією проблеми самоідентифікації персонажів, синтезом східного і західного літературних компонентів Цань Сюе здобула славу «китайського Кафки». Відповідно вивчення такого аспекту творчості письменниці, як діалогізм, залишається актуальною і відкритою для подальших досліджень проблемою для сучасних авторів літературознавчих студій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням творчості Цань Сюе і зокрема питання рецепції письменницею досвіду західноєвропейських митців займаються як китайські дослідники

Ван Фей (王绯) [11], У Лян (吴亮) [12], Бай Сяньюн (白先勇) [10], Цзі Хунчжень (季红真) [15], так і представники західного літературознавства – М. С. Дюк (M. S. Duke) [5], Ж. Цай (R. Cai) [6], Р. Янс-сон (R. Janssen) [13]. В українському літературознавстві ця проблема побіжно розглядалась у контексті вивчення особливостей художньої прози Цань Сюе у працях Н. Ісаєвої [3; 4] і М. Войни [1; 2]. Проте окремого спеціального дослідження західноєвропейського впливу на неповторний стиль сучасної китайської письменниці у вітчизняному літературно-критичному просторі немає.

Мета статті – проаналізувати оповідання Цань Сюе з погляду авторської рецепції творчості Ф. Кафки як джерела і чинника діалогізму письменниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про вплив художнього досвіду західноєвропейських письменників на творчість Цань Сюе критики писали не раз. Так, Ван Фей (王绯) була першою, хто помітив схожість між Цань Сюе та західними письменниками-модерністами. У своїй книзі «Жінки та очікування від прочитання» («女性与阅读期待») літературознавиця вказала на «природну відповідність» між Цань Сюе та Ф.Кафкою, Ж.-П. Сартром та іншими письменниками [11, с. 45]. Цю ж думку продовжив У Лян (吴亮), який уважно стежив за творчістю письменниці і в інтерв'ю наголошував, що «коли люди знайомилися з творчістю Цань Сюе, вони природно зв'язувалися з Кафкою, сюрреалізмом, психоаналізом і теорією відчуження, і вважав, що такі зв'язки, очевидно посилюють езотеричні та символічні твори Цань Сюе» [12]. Сама письменниця в інтерв'ю детально розповідає про те, хто надихнув, дав поштовх до її самобутньої творчої реалізації: «Я пам'ятаю, що це було у вісімдесятих роках. Потім я прочитала Данте, Кафку та Гете. Раптово, абсолютно новий світ вимальовувався в моїй свідомості. Наскільки цікаво, наскільки це було надзвичайно приємно! Я читала і перечитувала ці книги. Я думала, що хотіла б написати такі речі, як ці майстри. Але я все ще була надто слабка, щоб написати, як вони. Тому я думала, що я, можливо, спробую написати фантастику, як письменники нашої країни – Сяо Хун, Лу Сінь ...» [8]. Перебуваючи під впливом західного модернізму, мабуть, жодна літературна творчість сучасних китайських письменників не є такою незрозумілою та «розмитою», як твори Цань Сюе, стиль яких змушує читача до активної співпраці – розкодувати зміст, занурюватись у підтекст, заглиблюватись у сенс метафор.

Р. Янс-сон (R. Janssen), перекладач творів Цань Сюе, вважає, що на творчість письменниці вплинули Х. Л. Борхес і В'єрджинія Вулф. На його думку, письмо Цань Сюе вирізняється «сюрреалістичністю,

новаторством і революційністю», тоді як інші пишуть за західними мірками «плоско, двомірно ... нехитромудро і мелодраматично» [13]. При цьому, на відміну від Хе Лівейя, який не вписував творчість Цань Сюе в парадигму національної традиції, перекладач намагався визначити її місце в просторі китайської літератури. Окрім західного впливу, Ж. Янссон відчитував у творчості Цань Сюе і китайський – від поета-класика Ду Фу до легендарного письменника ХХ століття Лу Сіня, зокрема його «Сна в червоному теремі».

М. С. Дюк (M.S. Duke) вважає Цань Сюе «найнетрадиційнішою і модерністською китайською письменницею цього часу» [5, с. 12]. Твори Цань Сюе з їхнім екзистенціалізмом, дослідженням суб'єктивного життєвого досвіду, відмовою від таких традиційних елементів оповідання, як створення образів і сюжету при відображенні реальності людського життя, явно пов'язані з досвідом театру абсурду С. Беккета та абсурдистською прозою Франца Кафки. Схожість між текстами Цань Сюе і творами абсурдистів проявляється не буквально, а скоріше через спільність у розумінні індивідуальності відчуттів, хоча часом ми зустрічаємо схожі мотиви, які через їх химерність можна назвати «кафкіанськими».

Паралель із Францом Кафкою невипадкова. Світоглядна і мистецька основа обох письменників значною мірою формувалась у специфічному суспільному хронотопі. Для Цань Сюе – це важкий час «культурної революції», для Франца Кафки – криза Європи у переддень Першої світової війни. Про ці перегуки говорить сама Цань Сюе в есеях «Походження замку» і «Заповіт замку», де, окрім уваги до роману «Замок», аналізує ідеологічні мотиви творчості австрійського письменника. Цань Сюе показує, що замок Кафки можна розглядати як символ і причину людської творчості, де К. – головний герой, який намагається дістатися до замку, долаючи труднощі (символ творчого процесу). Цань Сюе наголошує на переплетенні у «Замку» реальності і сну, що творять двосвіття. Один наповнений пейзажами-метафорами: засніжений пустельний край, таємничий недосяжний замок, лабіринти канцелярських коридорів, гори паперів, що розсипаються, блукаючі листки... Інший складається зі звичайних речей, звичайних персонажів, події розвиваються в умовах буденності, яка, проте, межує з містикою. Створюється ефект химеричності, яка поширюється і на головного героя К., особистість якого залишається абсолютно незрозумілою. Спостережені письменницею особливості письма Франца Кафки специфічно відбилися і на її власному стилі. Зокрема, на нашу думку, абсурдні події і абсурдні, безглузді на перший погляд, вчинки персонажів у творах Цань Сюе можна розглядати як спроби відтворення кафкіанських мотивів.

Герої оповідань Цань Сюе теж наполегливо шукають вихід із глухого кута, розмовляють один з одним, але не розуміють, що їх не чують, що вони, по суті, ведуть монологи. Такими є, наприклад, героїні в оповіданнях «Віл» («公牛»), «Хатинка на пагорбі» («山上的小屋») та багатьох інших. У «Волі» спроби жінки розповісти чоловікові про свої переживання стикаються з байдужістю, поведінка ж оповідачки в «Хатинці на пагорбі» викликає загальну ворожість, усі члени сім'ї мають вовчу натуру і стежать один за одним.

Топос хатинки в оповіданні «Хатинка на пагорбі» можна розглядати як пряму ремінісценцію топосу замку у Кафки. Цань Сюе зіставляє основну частину історії в таких просторах: «байдужий» будинок; хатинка; ящик. Ці простори складаються з різних темних і парадоксальних символічних образів, що надає оповіданню атмосфери марення, яке збиває з пантелику і лякає. Образ хатинки асоціюється з образом відкритого ящика, що належить головній героїні. Щодня вона намагається прибратися в ньому та спостерігає за хатинкою на пагорбі. Одного разу, коли героїня вирушає на гору, родина влаштовує безлад у ящику: «等我的眼睛适应了屋内的黑暗时，他们已经躲起来了一他们一边笑一边躲。我发现他们趁我不在的时候把我的抽屉翻得乱七八糟，几只死蛾子、死蜻蜓全扔到了地上，他们很清楚那是我心爱的东西» [14]. (Поки мої очі звикали до темряви в будинку, вони (батьки) вже ховалися – вони сміялися і ховалися одночасно. Я зрозуміла, що вони порпалися в моєму ящику, поки мене не було, розкидали кілька мертвих метеликів і бабок по підлозі, добре знаючи, що це були мої улюблені речі) (тут і далі переклад наш – В. Максимець). Ящик, про який говорить оповідачка, явно символізує її особистий простір. Постійні спроби навести лад у ящику – спроба героїні зрозуміти себе, розібратися з плутаниною у власній свідомості, а хатинка на пагорбі – проекція заплутаного внутрішнього світу оповідачки назовні. Саме такий конфлікт між реальністю та життям у власному внутрішньому світі переживав головний герой «Замку» Франца Кафки.

«Хатинка на пагорбі» об'єднує психологічні процеси у творчості Лу Сіня та пошуки себе у романі «Замок» Ф. Кафки, за винятком того, що залізний будинок перетворився на дерев'яний будинок, а Цань Сюе – ідеалістка, яка постійно перебуває в ув'язненні, її творчість – єдиний спосіб полегшення.

Як і у творчості Ф. Кафки, використання образів-символів – характерна особливість творів Цань Сюе. Завдяки таким традиційним образам-символам, як дзеркало, будинок, ящик, дерево, вітер, змія, риба і багатьох інших, в оповіданнях Цань Сюе реалізуються архетипні мотиви. Архетип пошуку власного «я» найяскравіше

представлений у творчості письменниці. В оповіданні «Хатинка на пагорбі», ящик – власний, містичний світ героїні, якій ніяк не вдається навести в ньому лад, а саме розібратися у своїх думках та переживаннях, знайти себе; рідні постійно втручаються у цей світ: «我一直想把抽屉处理好, 但妈妈老在暗中与我作对。她在隔壁房里走来走去, 弄得踏踏 作响, 使我胡思乱想 [14]». «Давно б в ящику прибрати час, та мама зі своєї темряви чагує. Ходить, ходить у себе по кімнаті, стукають, стукають за стіною кроки, і у мене думки плутаються». 小妹偷偷跑来告诉我, 母亲一直在打主意要弄断我的胳膊, 因为我开关抽屉的声音使她发狂, 她一听到那声音就痛苦得将脑袋浸在冷水里, 直泡得患上重伤风 [14]. «Сестричка тихцем доносить: «Мати каже, хоч руки їй перебий, щоб не скрипіла своїм ящиком, висуває, засовує, сил немає терпіти, голова гуде, ніби в крижану воду тицьнули. Так і застудитися недовго».

Творчість письменниці наповнена мотивами сну, самотності, пошуку себе. Головними, на наш погляд, є мотиви сну та самотності. Сни та самотність тісно переплетені й проникають один в одного. Два світи – реальний та фантастичний, позначені як «я» та «інші». Світ «я» – фантастичний світ, де можна жити і сприймати ту людину, яка дивиться на тебе з дзеркала. Реальний же світ – світ, де мешкають інші, – сприймається як ворожий, тому персонажі не задумуючись занурюються в глибини своєї свідомості та підсвідомості й закриваються там, як у панцирі. Цань Сюе зазначає, що її твори – це історії про душу: «Речі, про які я пишу, не існують у зовнішньому світі... Всі мої твори – спроба за допомогою різних засобів розказати одну й ту саму історію – історію іншого світу, історію людської душі, або ж історію, що стосується царини мистецтва» [8].

Саме завдяки майстерному використанню прийому сну твори Цань Сюе набувають фантастичності. У них важко розмежувати сон і реальність, авторка навмисне не вказує на момент пробудження, щоб посилити фантастичний ефект. Так, героїня оповідання «У дикому полі» скаржиться чоловікові, що не може зрозуміти, коли вона спить, а коли ні, і тому їй страшно, що колеги дізнаються про це і вважатимуть її божевільною. Сни у творчості Цань Сюе – це вираження та реалізація підсвідомих бажань людини, які відображають реальні бажання, страх і тривогу.

В оповіданнях Цань Сюе представлений примарний світ героїв, у ньому відсутні кордони, за допомогою світу снів творчість Цань Сюе дає спробу зануритися у підсвідомість (за допомогою цієї особливості побудови хронотопу читач ніколи не може зрозуміти до кінця, чи не сон вся творчість письменниці). Письменниця занурює читача в лабіринт, із якого можна вийти лише відшукавши себе. Як

зазначає Ян Сяобін (杨小滨), «оповідання Цань Сюе – це переживання знову, а не пояснення того, що не можна висловити словами» [9, с. 83]. Творчість письменниці – самовираження, все потрапляє у текст лише через свідомість ліричного героя та не існує самотійно.

Ван Мен писав, що «талановита Цань Сюе не копіює нікого крім себе», але вона «загорнулася в кокон», «побудувала для себе вкрай раціональну ірраціональну фортецю. Інтуїція, марення, заміщення свідомості, формозміни – всім цим вона користується надзвичайно вміло, нікого не наслідуючи. Деякі описи по глибині і холодній жорстокості вражають і дивують душу. Цань Сюе – явище сучасної літератури, що йде своїм шляхом і має своє значення. Його не можна не помітити, пройти повз» [13].

Висновки з дослідження. Після Політики реформ та відкритості, ідеологічне коло Китаю набуло свободи Сходу і Заходу. Цань Сюе є однією з письменниць, художня творчість якої ґрунтується на активному засвоєнні прийомів західного модернізму і водночас глибокому проникненні у специфіку китайської дійсності.

Отже, рецепція творчості західноєвропейських письменників, а саме Ф. Кафки у художніх творах Цань Сюе «відкрилася» за допомогою типових «кафкіанських» мотивів у текстах письменниці, а саме образів-символів, ідей абсурдної дійсності, специфічному хронотопу, оніричних мотивах, художньому двосвітті тощо. Як і західноєвропейська, так і традиційна китайська літератури значно вплинули та художню творчість письменниці, проте твори Цань Сюе, як і тексти австрійського письменника через можливість неоднозначної інтерпретації заслуговують на подальші дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Война М. О. Наративний лабіринт у творах Цань Сюе як інтерпретація смислових парадоксів Х. Л. Борхеса. *Мова і культура*: Видавничий дім Дмитра Бураго, Київ, 2013, Вип. 16, т. V (167), С. 294–300.
2. Оніризм як проєкція буття в новелістиці Цань Сюе. *Літературознавчі студії*: Видавничий дім Дмитра Бураго, Київ, 2014, Вип. 42, част. 1, С. 210–219.
3. Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах. *Мова і культура*. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ, 2011. С. 328–335.
4. Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури»*. ВПЦ «Київський університет», Київ, 2015. Вип. 21. С. 46–50.
5. Duke M. Introduction, *Modern Chinese Woman Writers* / Michael S Duke. Armonk: M. E. Sharpe Inc., 1989. 123 с.
6. Rong Cai. *The Subject in Crisis in Contemporary Chinese Literature*. 1995.
7. *The Aesthetic Activity in Modernist Fiction*. Can Xue/Interview. 2011.

8. Two reviews of Chinese writers, by Aamer Hussein. 2010. URL: <https://paper-republic.org/nickyharman/two-reviews-of-chinese-writers-by-aamer-husseinhttpwwaamerhusseincom-pakistani-short-story-writer-and-critic/>
9. Yang Xiaobin. *The Chinese Postmodern: trauma and irony in Chinese avant-garde fiction*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2002.
10. 白先勇. 现代主义的刺激 评《一个人死了》,《山上的小屋》联合文学. 1987. № 4.
11. 王绯. 女性与阅读期待/ 王绯. 陕西人民出版社, 1991. 230 c.
12. 吴亮: 我根本没想到读者更别说挑战他们. 2016.
13. 残雪: 《中国当代作家选集丛书/残雪卷》人民文学出版社, 2000版. 2004.
14. 残雪. 山上的小屋 残雪 苍老的浮云 - 残雪文集第一卷 / 残雪. - 长沙: 湖南文艺出版社. 1998. 477 c.
15. 季红真. 被囚禁的灵魂读《山上的小屋》. 当代作家评论, 1994, (第1期). C. 63-65.